

Hoofdstuk 2.

Kansen en valkuilen van multilevel armoedebeleid voor mensen in armoede

Heidi Degerickx, Tine Claes, Marlies D’Hertoge, Saar Lambrechts,
Laura Van Raemdonck, Hanne Van Regemortel & Gert Van Tittelboom

Armoede(bestrijdings)beleid wordt steeds meer multilevel intersectoraal georganiseerd (POD Maatschappelijke Integratie, 2017). Dat betekent enerzijds een verticale samenwerking tussen meerdere beleidsniveaus (federaal, gewestelijk en lokaal) en anderzijds een horizontale samenwerking over beleidssectoren (bv. huisvesting, gezondheidszorg, cultuur, participatie en arbeid) heen. Historisch is de strijd tegen armoede geworteld in de erkenning sinds de jaren 1990 dat armoede een onrecht is, een schending van mensenrechten. Zo beklemtoonde de Wereldconferentie van de Mensenrechten van de Verenigde Naties in Wenen in 1993 dat het cruciaal is “de participatie van de armste mensen in de besluitvormingsprocessen van de gemeenschap” te bevorderen om de strijd tegen armoede en voor mensenrechten te realiseren (Verenigde Naties, 1993).

Op Belgisch niveau is het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA) van 1994 (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 1995) doorslaggevend voor de erkenning van het belang van participatie van mensen in armoede. Het AVA wil bovendien de coherentie van het armoedebeleid van de talrijke bevoegde overheden vergroten en het overleg tussen de beleidsverantwoordelijken en de mensen in armoede een permanente structuur geven en tot andere actoren verruimen. Daarna volgt de oprichting van het interfederaal Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, dat moet zorgen voor de permanente dialoog tussen mensen in armoede en armoedeorganisaties met overheidsinstanties en andere middenveldactoren. In 2003 gaat de regio Vlaanderen nog een stap verder met het Decreet betreffende de armoedebestrijding (Vlaamse Codex, 2003). Dat erkent de participatie van mensen in armoede als centraal uitgangspunt voor structureel armoede(bestrijdings)beleid. Voor het eerst worden mensen in armoede erkend als een beleidsactor, als subjecten die mee vormgeven aan beleid in plaats van louter object of doelgroep van beleidsinterventies te zijn. De Verenigingen waar Armen het Woord Nemen en hun overkoepelende structuur, het Vlaams Netwerk tegen Armoede, worden formeel erkend om de stem van mensen in armoede te versterken. Het decreet erkent ook De Link vzw voor de opleiding en beroepskwalificatie van ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting.

Multilevel governance gaat niet alleen over de betrokkenheid en samenwerking tussen diverse beleidsniveaus en private middenveldorganisaties. Het faciliteert evenzeer de directe betrokkenheid van burgers. Dat gaat zeker op voor mensen die al te vaak niet gehoord noch gezien worden en daardoor extreme armoede en uitsluiting ervaren en in mensonwaardige omstandigheden moeten overleven. De facto is leven in armoede een ervaring van dagelijks tweederangsburgerschap (Lister, 2004). Op papier heeft men dezelfde rechten als elke andere burger, maar in het dagelijkse leven ervaren mensen in armoede hoe die rechten alleen maar geschonden worden. Bovendien slagen ze er niet in hun rechten uit te oefenen door structurele drempels en valkuilen in de wetgeving en bij dienstverleners. Zowel het Steunpunt Armoedebestrijding, het Netwerk tegen Armoede en de 61 lokale armoedeverenigingen als De Link vzw zijn pioniers in het ondersteunen van mensen in armoede als gelijkwaardige gesprekspartner in beleidsbepaling.

De overlegstructuren voor de dialoog met mensen in armoede blijven respectievelijk na 30 jaar AVA en 20 jaar Armoededecreet nog steeds een vaste waarde voor beleidsbeïnvloeding op verschillende niveaus. Tegelijkertijd loopt de bereidheid terug om te luisteren naar mensen in armoede en hun signalen ernstig te nemen. De samenwerking tussen verschillende beleidsniveaus in de strijd tegen armoede verloopt niet over rozen. Multilevel governance biedt kansen tot het beter realiseren van de economische en sociale grondrechten, zoals bepaald in artikel 23 van de Grondwet. Het stelt de samenleving evengoed voor heel wat uitdagingen en valkuilen.

Het is belangrijk om in de strijd tegen armoede beleidsdomeinoverschrijdend te werken. Ontschotten en ontkokeren zijn cruciaal en een pleidooi voor multilevel governance is op zijn plaats. Armoede structureel aanpakken betekent niet enkel een menswaardig inkomen garanderen, maar ook de toegang tot gezondheidszorg, een veilige

woonomgeving, recht op werk en cultuur en vrije tijd. Armoede is een multidimensionaal web van sociale uitsluiting en vraagt ook een multidimensionale aanpak. Het Netwerk tegen Armoede ziet beleidsparticipatie van

Beleidsparticipatie van mensen in armoede is een essentieel aspect van multilevel beleid.

mensen in armoede als een essentieel aspect van multilevel beleid. Beleidsparticipatie van ervaringsdeskundigen legt economisch, sociaal en cultureel onrecht bloot en helpt rechten te realiseren.

We stellen vast hoe artikel 23 van de Belgische Grondwet een houvast is om ook de regionale en lokale overheden te betrekken in de realisatie van mensenrechten. Enerzijds kan de federale overheid grondrechten voor elke burger sterker garanderen, anderzijds zijn regionale en lokale overheden beter geplaatst om burgers bij te staan in het uitoefenen en claimen van hun rechten in het dagelijkse leven. Multilevel governance is doorslaggevend. Armoedebestrijding vraagt de erkenning van grondrechten van burgers op een menswaardig bestaan, evenals nabije overheden en dienstverleners die burgers bijstaan in hun context.

Een van de grootste uitdagingen in de strijd tegen armoede is de grote versnippering van sociale tegemoetkomingen en maatregelen over verschillende overheidsniveaus: federaal, Vlaams, provinciaal en lokaal (Eeman & Van Regenmortel, 2013). Mensen in armoede kennen vaak hun rechten niet of vinden niet de nodige informatie. Daardoor realiseren ze niet alle sociale rechten. De zogenaamde *non-take-up* van rechten piekt bij mensen in armoede door gebrek aan kennis én het administratieve kluwen (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2017). Ze komen zo in een situatie van onderbescherming terecht. De persoon geniet niet het voordeel van een publiek aanbod van rechten en diensten waarop hij aanspraak zou kunnen maken. Voornamelijk de meest kwetsbare burgers maken niet ten volle gebruik van diverse overheidsmaatregelen en komen frequent in onderbescherming terecht. De verschillende bestuursniveaus dienen dan ook sterk in te zetten om rechten maximaal te realiseren. Het Netwerk tegen Armoede is een grote voorstander van het principe van automatische rechtentoekenning (Eeman & Van Regenmortel, 2013). Het biedt de beste garantie dat burgers hun sociale grondrechten benutten.

In deze bijdrage zoomen we concreet in op de kansen en valkuilen van multilevel governance in het realiseren van het recht op inkomen, onderwijs, werk, wonen en vrije tijd in de strijd tegen armoede. We staven dit met getuigenissen van mensen in armoede en basiswerkers.

1. Een menswaardig inkomen garanderen voor mensen in armoede

Armoede is in eerste instantie een gebrek aan geld en middelen. Een voldoende inkomen is cruciaal voor een menswaardig bestaan. Het vormt een standvastige basis om andere problemen aan te pakken en vermindert de dagelijkse stress om rond te komen. Gezinnen met een inkomen onder de armoedegrens zullen nooit volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving. Daarvoor moeten alle inkomens opgetrokken worden tot boven de Europese armoedegrens van 60% van het mediaaninkomen van België. De koopkracht van de meest kwetsbaren beschermen tegen inflatie en stijgende prijzen is essentieel.

1.1 Statuut verhoogde tegemoetkoming als rechtvaardige *passé-partout* voor andere sociale rechten

In de toekenning van sociale voordelen vormt het statuut verhoogde tegemoetkoming een rechtvaardige en realistische grens. Het statuut is federaal geregeld en geeft mensen in armoede toegang tot voordelen of rechten in andere levensdomeinen of bij lagere overheden.

Onderzoek toont aan dat de non-take up van rechten enorm hoog is (Goedemé et al., 2022). Een van de redenen is zelf moeten bewijzen dat je arm genoeg bent. De verhoogde tegemoetkoming zorgt voor automatische toekenning van een aantal rechten, wat leidt tot vereenvoudiging en een verhoogde toegang tot deze rechten. Zo kregen de meeste mensen met verhoogde tegemoetkoming bijvoorbeeld tijdelijk automatisch een sociaal energietarief tijdens de energiecrisis. Door de terugkeer naar het oude systeem van het sociaal energietarief, op basis van bepaalde statuten, wordt helaas een sterke onrechtvaardigheid heringevoerd.

Het uitgebreid sociaal tarief maakte voor mij een groot verschil. Het zorgde ervoor dat ik nog rondkwam. Zo zat ik niet in constante stress of ik het einde van de maand zou halen. Ik had meer ruimte in mijn hoofd om ook aan andere dingen te denken. (getuigenis van een persoon in armoede)

De verhoogde tegemoetkoming wordt lokaal ook gebruikt voor de toekenning van het kansentarief in de UiTPAS. Het maakt wel dat er overal een harde grens is: ofwel heb je recht op een hoge korting voor cultuur en sport, ofwel niet. Daarom is een getrapte overgang nodig om van de verhoogde tegemoetkoming een nog rechtvaardigere maatstaf te maken.

Er zijn mensen die net geen verhoogde tegemoetkoming krijgen, die nu een afrekening [voor energie] krijgen van 2.000 euro. Die geraken direct in de schulden.

Nochtans kent ook de verhoogde tegemoetkoming zelf een hoge mate van non-take-up (Goedemé et al., 2022). De overheden moeten inzetten op de automatische toekenning van rechten om de non-take-up zo laag mogelijk te houden.

1.2 Leefloon onderhevig aan voorwaarden, stigmatisering en non-take-up van rechten

Een verregaande federalisering zorgt soms voor een polariserend en zelfs tegenstrijdig discours van diverse beleidsniveaus. Mensen worden zo soms het slachtoffer van situaties waar totaal geen samenwerking is, maar eerder tegenwerking, onverschilligheid... Dit leidt soms tot andere interpretaties, extra bewijslast of strengere voorwaarden. Mensen voelen zich daardoor vaak gestigmatiseerd en haken af.

Zo geeft de toekenning van het leefloon bijvoorbeeld vaak problemen. De kostprijs en de bevoegdheid voor de leeflonen situeren zich vooral op federaal vlak. De regio's en lokale overheden zijn verantwoordelijk voor de activering van en sociale dienstverlening voor leefloners. Vlaanderen voert als regio echter een sterk voorwaardelijk en beschuldigend discours. De voorwaarden worden steeds strenger en steeds meer mensen vallen uit de boot. Er zijn bovendien grote verschillen tussen lokale besturen onderling, zowel in het voordeel, maar zeker ook in het nadeel van rechthebbenden. Er is soms zelfs verschil

tussen maatschappelijk werkers binnen eenzelfde OCMW. Het is onaanvaardbaar dat heel wat rechthebbenden afhaken bij de aanvraag van het leefloon wegens de grote bewijslast en strenge voorwaarden.

Soms als ik weet dat ik ergens recht op heb, zie ik ervan af omdat ik het te veel rompslomp vind. Je moet alles bewijzen en papieren in orde brengen. Ik ben ook bang om te veel vragen te stellen. Daarom wacht ik tot ik iets écht nodig heb, want anders vinden ze misschien dat ik te veel vraag. (getuigenis van een persoon in armoede)

1.3 Hoe decentralisering van kinderbijslag kan leiden tot desinvestering in kansen voor kinderen

De decentralisering van rechten, zeker tot op het niveau van lokale besturen, kan de garantie en de toegang tot grondrechten ondermijnen. Zo is de schooltoeslag in de kinderbijslag opgenomen in het Groeipakket in Vlaanderen. De automatische toekenning is zeker positief. Daardoor is de non-take-up van de schooltoeslag gevoelig verlaagd, maar dat had ook gekund op federaal niveau. De schooltoeslag zou bovendien kostendekkend moeten zijn voor de laagste inkomens. De uitbetaling ervan kan ook best eind juni, wanneer de facturen voor inschrijving voor het nieuwe schooljaar komen. Daar staat tegenover dat het Groeipakket niet welvaartsvast is. Het bedrag stijgt niet mee met de inflatie. De sociale toeslag voor gezinnen met een laag inkomen is ook relatief laag in Vlaanderen tegenover de andere gewesten. Vlaanderen heeft ook 200 miljoen euro bespaard op de kinderbijslag terwijl het aantal kinderen in armoede verdubbeld is.¹

De decentralisering van rechten, zeker tot op het niveau van lokale besturen, kan de garantie en toegang tot grondrechten ondermijnen.

1.4 Conclusie menswaardig inkomen

De automatische toekenning van het recht op inkomen is de beste garantie dat mensen krijgen waar ze recht op hebben. Mensen moeten ook niet steeds en op verschillende niveaus bewijzen dat ze arm genoeg zijn voor een uitkering of leefloon. Bovendien blijft het Netwerk tegen Armoede pleiten voor een hogere sociale toeslag op de maandelijkse kinderbijslag en een volledige indexering van het Groeipakket. Het Netwerk vraagt een becijferd en begroot groeipad voor verdere verhogingen. Als extra investeringen niet kunnen, moeten de beschikbare middelen herverdeeld worden.

2. Gelijke onderwijskansen voor kinderen in armoede

Onderwijs is een van de belangrijkste hefboomen om uit armoede te geraken. Het Netwerk tegen Armoede krijgt veel signalen dat ons onderwijs niet het volledige potentieel als kansenmachine benut. Een goede samenwerking tussen federaal, Vlaams en lokaal beleid is noodzakelijk om werk te maken van gelijke onderwijskansen. Hoewel onderwijs bijna volledig een Vlaamse bevoegdheid is, blijft de leerplicht een federale bevoegdheid en bestaat sinds 2007 ook het Decreet flankerend onderwijsbeleid voor het lokale beleidsniveau (Edulex, 2007). Het doel is scholen te ondersteunen met flankerende maatregelen om zich te kunnen focussen op hun kerntaken.

2.1 Gelijke onderwijskansen in Vlaanderen zijn vandaag een utopie

Ondanks de goede prestaties van het Vlaamse onderwijssysteem scoren we ronduit slecht op gelijke onderwijskansen. Het Programme for International Student Assessment (PISA) meet de (on)gelijkheid van een onderwijssysteem. Het gaat de impact van de sociaaleconomische thuissituatie, de thuistaal en de migratiestatus op de prestaties van de leerling na. Het Vlaamse prestatieniveau ligt dan wel gemiddeld hoog, de gelijkheid ligt gemiddeld lager dan in andere PISA-landen. Zo wordt in Vlaanderen bijvoorbeeld 17,3% van de variantie in de leesvaardigheidsscores verklaard door het thuismilieu tegenover een gemiddelde van 11,9% in de OESO-landen (De Meyer et al., s.d.).

Ik merkte als kind al snel dat ik anders was dan mijn klasgenoten. Terwijl anderen op school altijd verhalen hadden na een vakantie, had ik er nooit. Je beseft ook dat je andere kleren draagt en andere dingen meeneemt naar school. (getuigenis van een persoon in armoede)

2.2 Onderwijs moet betaalbaar zijn voor iedereen

Artikel 24 van de Belgische Grondwet schrijft het recht op onderwijs voor iedereen voor, evenals een kosteloze toegang tot het onderwijs tot het einde van de leerplicht voor alle kinderen van 5 tot 18 jaar. Gratis toegang tot onderwijs betekent echter niet dat ons onderwijs volledig gratis is. De Vlaamse overheid heeft in het basisonderwijs een maximumfactuur ingericht, maar die bestaat niet voor het secundair.

In de kleuter- en lagere school kan ik dankzij de maximumfactuur gelukkig nog de schoolrekening betalen. Ik ben heel blij dat dit overal hetzelfde is en dat ik daar ook geen rekening mee moet houden bij de schoolkeuze. Ik maak me al zorgen over het

middelbaar. Ik vrees dat mijn portemonnee mee zal beslissen welke richting of welke school haalbaar is voor ons als gezin. (getuigenis van een persoon in armoede)

De kosten in ons secundair onderwijs lopen sterk uiteen en zijn schoolafhankelijk. Vanaf het derde jaar zijn ze ook afhankelijk van de studierichting. Het Netwerk tegen Armoede pleit voor de invoering van een maximumfactuur in het secundair onderwijs van een vast bedrag in de eerste graad en een gedifferentieerde maximumfactuur voor de tweede en derde graad. We vragen zowel een scherpe maximumfactuur als een minder scherpe maximumfactuur. Zo krijgen kinderen de kans een studierichting te kiezen die aansluit bij hun interesses en talenten, en om didactische uitstappen mee te maken.

Hoewel de maximumfactuur in het secundair onderwijs niet door de overheid vastgelegd is, kunnen scholen hier zelf mee aan de slag. Hiervoor moet een school weten welke kosten ze jaarlijks gemiddeld aan ouders doorrekent. Door de ophijsting van de huidige kosten met een verdeling tussen alle verplichte, noodzakelijke en niet-verplichte/niet-noodzakelijke kosten kan de school de schoolfactuur zelf doen dalen. De brochure 'Maak je sterk tegen armoede op school' (Netwerk tegen Armoede, s.d.) kan scholen ondersteunen die hier zelfstandig mee aan de slag willen gaan. Het flankerende onderwijsbeleid kan dit verder ondersteunen.

Schoolkosten moeten dus via multilevel beleid aangepakt worden. Door het invoeren van een maximumfactuur kan de Vlaamse overheid impact hebben. Bovendien kunnen scholen lokaal werk maken van een kostenbewust beleid waarin ze keuzes moeten maken en ouders betrekken. Ook hierbij is het lokale flankerende onderwijsbeleid van een stad of gemeente voor alle scholen belangrijk.

2.3 Brugfiguren verkleinen de kloof tussen gezin en school

Heel wat vragen vanuit scholen richting het lokale beleid gaan over ondersteuning in de aanpak en benadering van gezinsarmoede. Brugfiguren verkleinen de brug tussen Onderwijs en Welzijn en zijn van ontegensprekelijk belang om gezinnen in armoede te ondersteunen in het realiseren van hun grondrechten. Ze zorgen voor een betere verbinding tussen scholen en ouders en vormen de motor van beleidsveranderingen op school. Het Netwerk tegen Armoede pleit dan ook voor een structurele uitbouw van schoolpoortwerking en/of brugfiguren. De basis hiervoor dient het versterken van de verbinding met middenveldorganisaties en bestaande vertrouwenspersonen te zijn.

Ik vind het droevig om te zien hoe de school van mijn kleinzoon omgaat met de precaire gezinssituatie waarin hij woont. Men probeert wel, maar weet niet hoe het aan te pakken. Schoolteams kennen immers de binnenkant van armoede niet en weten niet wat mensen in armoede aan den lijve of emotioneel ondervinden. Het is dan ook van belang om te luisteren naar mensen in armoede en hun noden via brugfiguren. (een ervaringsdeskundige brugfiguur en grootmoeder)

2.4 Conclusie onderwijs

Het is duidelijk dat multilevel governance nodig is om armoede te bestrijden in het onderwijs. Belangrijk hierbij is echter een goede samenwerking tussen de verschillende beleidsniveaus. Lokale oplossingen, zoals enkele weken per schooljaar een gezond ontbijt op school, zijn geen structurele armoedebestrijding. Ze spelen in op signalen, maar pakken het onderliggende probleem niet aan. Daarom pleit het Netwerk tegen Armoede voor structurele veranderingen in ons onderwijsbeleid, zoals het structureel inbouwen van brugfiguren en een maximumfactuur in het secundair onderwijs.

3. De toegang tot duurzaam werk voor mensen in armoede

De verschillende regeringen in ons land zetten alles op alles om een werkzaamheidsgraad van 80% te bereiken. Daarvoor kijken ze steeds meer naar groepen die verder van de arbeidsmarkt staan: langdurig zieken, mensen met leefloos, NEET-jongeren (*not in education, employment or training*), mensen die onbetaalde zorgarbeid verrichten... De verschillende beleidsniveaus nemen maatregelen om hen te 'activeren'. Toch tonen de ervaringen van mensen in armoede dat deze maatregelen de bal nog te vaak misslaan. Ze houden onvoldoende rekening met hun leefwereld en noden.

3.1 Nood aan integrale trajectbegeleiding

Tijdens hun zoektocht naar betaald werk botsen mensen in armoede op heel wat drempels in verschillende levensdomeinen. Dienstverlening is echter vaak versnipperd. Heb je nood aan begeleiding naar werk, een uitkering of een toestemming voor vrijwilligerswerk? Voor alles moet je bij een andere dienst zijn. Mensen in armoede vinden daardoor vaak moeilijk hun weg door het landschap van diensten.

Om onze problemen aan te pakken, moeten we naar allerlei verschillende instanties. Je moet steeds opnieuw je verhaal doen en elke dienstverlener pikt eruit wat zij vanuit hun werking kunnen aanpakken. Voor de rest word je doorgestuurd naar een andere dienst. Aan de kern van je problemen wordt daardoor vaak niet geraakt. (een werkzoekende man, 27 jaar)

Door de complexiteit van leven in armoede hebben mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt net nood aan integrale en outreachende begeleiding op maat. Dienstverlening vertrekt daarbij vanuit de noden van de werkzoekende in plaats van het begeleidingsaanbod. Over bevoegdheidsdomeinen heen werken is daarbij noodzakelijk.

Het belang van begeleiding naar werk op maat dringt steeds meer door bij beleidsmakers. Daarom besteedt de VDAB (Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding) de trajectbegeleiding voor mensen met nood aan intensievere begeleiding uit aan gespecialiseerde partners. Europa WSE zet bovendien in op innovatieve projecten om de arbeidsmarkt toegankelijker te maken voor kwetsbare werkzoekenden. De dienstverlening wordt daardoor steeds meer ingericht met tijdelijke projectmiddelen, maar ook als apart circuit voor wie de reguliere dienstverlening niet toereikend is. Goedwerkende projecten worden nog onvoldoende structureel verankerd in reguliere dienstverlening.

Door moeilijkheden in mijn kindertijd heb ik nu psychologische hulp nodig om de stap naar werk te kunnen zetten. Anders blijf ik tegen dezelfde muren botsen. Op mezelf kan ik geen psychologische hulp betalen. Er zijn wel trajecten met psychologische hulp, maar die zijn altijd beperkt in de tijd. In mijn vorige traject waren we net vooruitgang aan het maken, toen het project moest stoppen. Dan moet je weer naar het volgende project, waar je opnieuw je verhaal moet doen. Het is op die manier altijd een beetje in cirkels lopen. (een werkzoekende man, 29 jaar)

Om toenemende versnippering te vermijden, is het juist belangrijk dat beleidsmakers inzetten op inclusieve dienstverlening. Zo kunnen mensen met een hogere begeleidingsnood binnen de reguliere dienstverlening terecht bij experts die tijd en ruimte krijgen voor een integrale en domeinoverschrijdende benadering.

Om toenemende versnippering te vermijden, is het belangrijk dat beleidsmakers inzetten op inclusieve dienstverlening.

3.2 Decentralisatie als oplossing voor meer ondersteuning op maat?

Steeds meer lokale organisaties en verenigingen nemen noodgedwongen de rol van trajectbegeleider op omdat het reguliere aanbod onvoldoende kan inspelen op noden van mensen in armoede.

Hier in de stad is er sinds enkele jaren geen werkwinkel meer. Voor een VDAB-kantoor moet je dus naar een andere stad gaan. Het gebeurt weleens dat je betaalt voor een treinticket, maar ter plaatse hoort dat je afspraak niet doorgaat. Als je zelf een afspraak mist omdat de trein vertraging heeft, krijg je een sanctie. Daardoor krijgen wij als vereniging steeds meer vragen om mensen te ondersteunen. (een basiswerker van een armoedevereniging)

Ook lokale besturen krijgen een steeds grotere bevoegdheid voor de tewerkstelling van kwetsbare groepen. De filosofie is: hoe lokaler de begeleiding, hoe meer de dienst-

verlening kan inspelen op de lokale behoeften en pijnpunten. Lokale besturen kunnen bovendien inzetten op flankerende maatregelen op het vlak van opvang of mobiliteit (Vanoeteren & Van Herck, 2019).

Toch wordt er bij de ontwikkeling van lokale dienstverlening niet altijd voldoende rekening gehouden met de doelgroep zelf. Dat merken we o.a. bij de *capacity building* voor lokale partnerschappen² voor personen met een complexe problematiek, die in 2024 zullen opstarten. De lokale besturen willen lokaal inzetten op participatie in de arbeidsmarkt, maar zijn bij de uitwerking niet vertrokken van de noden en ervaringskennis van de doelgroep zelf. De kracht van het lokale zit hem juist in de inbreng van ervaringskennis. Die is op alle beleidsniveaus noodzakelijk om aan structurele armoedebestrijding te doen.

We hebben sinds kort een groepje dat samenkomt rond werk. We komen daar telkens op hetzelfde knelpunt uit: werkgevers en trajectbegeleiders hebben te weinig voeling met de leefwereld van mensen in armoede. Daarvoor zijn vorming en sensibilisering nodig. (een groepswerker van een armoedevereniging)

Het risico van decentralisering is dat dienstverlening op maat niet overal is gegarandeerd. Door de projectmatige aanpak staat het lokale besturen en dienstverlenende organisaties vaak vrij om in te tekenen op projecten. Beter is om een werkende aanpak structureel te verankeren in het reguliere dienstverleningsaanbod. Zo kan de toegang tot dienstverlening op maat overal gegarandeerd worden.

3.3 Maatregelen op verschillende niveaus moeten elkaar versterken

Een belangrijke voorwaarde voor een geslaagde begeleiding naar werk van mensen in armoede is voldoende financiële stabiliteit. Armoede plaatst mensen in overlevingsmodus en beperkt de mentale en financiële ruimte om in begeleiding aan de slag te gaan met drempels (Mullainathan & Shafir, 2013). Mensen in armoede hebben nood aan een toereikend inkomen boven de armoedegrens om duurzame stappen richting werk te zetten, ze hebben er zelfs recht op (Degerickx et al., 2023).

Federaal klinkt de stem om de werkloosheidsuitkering te beperken steeds luider. 'Werken moet lonen' lijkt daarbij het credo. Het is ongetwijfeld een van de meest gebruikte leuzen van politici richting de verkiezingen van 2024. Terwijl Vlaanderen en lokale besturen vooral inzetten op begeleiding naar werk, zien we dat beleidsmakers op federaal niveau steeds meer kiezen voor financiële prikkels om werken te stimuleren.

Beleidsmakers zien al langer heil in financiële sancties wanneer werkzoekenden opgelegde afspraken onvoldoende nakomen. Naast negatieve financiële prikkels riepen beleidsmakers de afgelopen jaren ook verschillende financiële voordelen in het leven, zoals de jobbonus of premies, om mensen aan de slag te krijgen in knelpuntberoepen of in jobs met lage lonen.

Werk zoeken is gemakkelijk, maar werk vinden is iets anders. Onlangs kreeg ik een brief van de vakbond dat mijn werkloosheidsuitkering met 300 euro zakt. Met het inkomen dat ik dan heb, red ik het niet. Of het een oplossing is om vlugger aan het werk te geraken, daar heb ik mijn bedenkingen bij. Als het mij nu al niet lukt, waarom zou het dan opeens wel lukken? (een vrouw van 56 jaar)

Betaald werk beschermt relatief goed tegen armoede (Van Hootegem & Stroobants, 2023). Toch blijken financiële prikkels, of ze belonend of bestraffend zijn, voor mensen in armoede niet de voornaamste drijfveer om de stap naar werk te zetten (Claes, 2023).

Voor mij was financiële stabiliteit heel belangrijk. Zonder die zekerheid had ik niet de mentale ruimte om de stappen te zetten die nodig waren om te kunnen gaan werken. Ik moest op zoek naar een betere woning, werken aan mijn sociaal isolement, aan mijn zelfvertrouwen... Als je uitkering dan heel onzeker of te laag is, gaat dat niet. Dan ben je puur bezig met overleven. (een vrouw van 43 jaar)

De steeds strengere voorwaarden voor uitkeringen doen het effect van begeleiding op maat deels teniet. De controlefunctie van de VDAB bemoeilijkt bovendien de opbouw van een vertrouwensrelatie tussen bemiddelaar en werkzoekende, met dito effecten op de geboekte vooruitgang.

3.4 Conclusie werk

Integrale trajectbegeleiding op maat, toereikende werkloosheidsuitkeringen en een toegankelijke, inclusieve arbeidsmarkt met eerlijke statuten... zijn allemaal een onlosmakelijk deel van het arbeidsmarktbeleid. Samenwerking tussen het federale, Vlaamse en lokale niveau is niet alleen wenselijk, maar ook noodzakelijk als we van werk effectief een hefboom uit armoede willen maken.

4. Drempels op zoek naar een betaalbare en kwaliteitsvolle (sociale) woning

Armoedeverenigingen verzamelen veel signalen over (sociale) huisvesting. Het recht op een kwaliteitsvolle, betaalbare woning is immers een grondrecht. Het spreekt voor zich dat een degelijk dak boven je hoofd essentieel is om een menswaardig leven te leiden. Het recht op wonen uit artikel 23 van de Belgische Grondwet is fundamenteel om ook alle andere grondrechten te kunnen garanderen. Wie geen toegang krijgt tot een kwaliteitsvolle woning, ondervindt grote negatieve gevolgen op het vlak van gezondheid, welbevinden, een job uitoefenen of leren en schoollopen. Het Netwerk tegen Armoede (2023a) pleit daarom voor meer en betere sociale woningen. Er is een grote krapte op de

private huurmarkt en gezinnen in armoede kunnen onmogelijk een eigendom verwerven. Dat maakt sociale woningbouw en sociale huur cruciaal in de strijd tegen armoede. Sociaal wonen vormt een belangrijke buffer tegen armoede en is cruciaal om het recht op wonen te waarborgen.

Dankzij de sociale woning heb ik rust gevonden, ook in mijn hoofd. Telkens er iets opgelost is, is er een stukje ruimte in je hoofd om iets anders aan te pakken. (een alleenstaande moeder)

4.1 Wachten op een sociale woning duurt veel te lang door de wooncrisis

We kunnen niet naast het enorme tekort aan sociale woningen kijken. Ongeveer 176.000 huishoudens staan op de wachtlijst voor een sociale woning. De gemiddelde wachttijd kan oplopen tot 4,1 jaar.³ Dat heeft een grote impact op de woonsituatie van mensen in armoede. Ze kunnen met hun kleine budget enkel op de onderste laag van de private huurmarkt terecht.

Ik betaal 650 euro per maand voor een huurwoning in regio Gent, met enkel glas en zonder dakisolatie. Mijn energiefactuur swingt de pan uit. Ik sta intussen al drie jaar op de wachtlijst voor een sociale woning, maar ik heb zeker nog enkele jaren te gaan. (getuigenis van een persoon in armoede)

In Vlaanderen wachten 176.000 huishoudens op een sociale woning terwijl er nu 175.000 sociale woningen zijn. Het tekort is zelfs nog groter. Volgens berekeningen zouden ongeveer 250.000 huishoudens in aanmerking komen op basis van hun inkomen (Heylen, 2019). Verschillende huishoudens schrijven zich niet in op de wachtlijst. Dat heeft te maken met diverse redenen, zoals het gebrek aan perspectief door de lange wachttijd, het negatieve imago rond sociale huur en de overtuiging dat hun woonsituatie niet zal verbeteren. Daarnaast rijst het vermoeden dat een deel van de gezinnen niet op de hoogte is van hun recht op een sociale woning. Bovendien worden er extra drempels en voorwaarden opgelegd bij de toewijzing van sociale woningen.

4.2 Zet het Bindend Sociaal Objectief terug op de kaart bij steden en gemeenten

De Vlaamse Regering moet de wachtlijsten om sociale woningbouw te realiseren wegwerken. Daarnaast moeten ook lokale besturen hun duit in het zakje doen. Een instrument om in te zetten op sociale huisvesting is het bindend sociaal objectief (BSO), namelijk het aantal sociale woningen dat een stad of gemeente moet hebben. Lokale

besturen tonen vaak te weinig bereidheid of ambitie om ruimte te maken voor een (bijkomend) sociaal woonaanbod op hun grondgebied. Dat heeft uiteraard een impact op de wachttijd in die gemeenten. De Vlaamse minister van Wonen kan hier krachtdadig optreden en een meer dwingend kader creëren, wat momenteel niet gebeurt. Zo besloot de Vlaamse Regering dat gemeenten die al 15% sociale huur hadden, geen extra financiering van Vlaanderen meer konden krijgen om hun aanbod verder uit te breiden, ook al zijn er in die gemeenten nog lange wachtlijsten. Zo werd het BSO plots een bovengrens in plaats van een ondergrens zoals initieel bedoeld was.

Het Netwerk tegen Armoede en zeven andere middenveldorganisaties (Vlaams Huurdersplatform, SAAMO, Welzijnszorg, CAW-Groep, ATD Vierde Wereld, Uit de Marge en de Liga voor de Mensenrechten) trokken naar het Grondwettelijk Hof om heel wat bepalingen in het nieuwe Woondecreet aan te vechten. Ze zijn immers in strijd met artikel 23 van de Grondwet. Het Grondwettelijk Hof gaf de organisaties gelijk op diverse aspecten (Grondwettelijk Hof, 2023):

Het Hof vernietigt vooreerst de maatregel waarbij sociale woonbeleidsconvenanten (die voor de realisatie van sociale woningen recht geven op financiering door het Vlaamse Gewest) enkel kunnen worden afgesloten in gemeenten waar het aantal gerealiseerde en de geplande sociale huurwoningen, ten opzichte van het aantal huishoudens in de gemeente, niet meer bedraagt dan 15%. Verder acht het Hof het ongrondwettig dat de huurder, van wie de huurovereenkomst door een rechterlijke tussenkomst is beëindigd wegens ernstige overlast of ernstige verwaarlozing van de sociale woning, zich drie jaar niet meer opnieuw kan inschrijven op de wachtlijst.

De Vlaamse Regering zal dus het Woondecreet moeten bijsturen (Netwerk tegen Armoede, 2023b). Het Netwerk tegen Armoede roept op dat elk lokaal bestuur minimaal dat BSO zou moeten halen, zonder daarna op zijn lauweren te rusten.

Daarnaast merkt het Netwerk tegen Armoede dat de hervorming van de sociale huur van de Vlaamse minister van Wonen zorgt voor een vertraagd bouwritme van sociale woningen op lokaal niveau. Woonmaatschappijen zetten investeringen *on hold* of doen zelfs een deel van hun woningbestand van de hand en verkopen het op de private markt.

4.3 Toenemende voorwaarden betekenen verregaande inmenging in het private leven van de sociale huurder

In plaats van te investeren in het sociale woonaanbod koppelt het Vlaamse woonbeleid steeds meer voorwaarden aan het grondrecht op wonen voor sociale huurders. Die lijken niets meer met de woonbehoefte te maken te hebben. De Vlaamse Regering verhoogt de drempels tot een sociale woning met voorwaarden over de lokale binding, strengere taalvereisten, maar ook de zoektocht naar werk door verplichte inschrijving bij de VDAB.

We krijgen veel vragen en bezorgdheden van sociale huurders [over de verplichte inschrijving bij de VDAB] en hun partners die zorgen voor hun kinderen. Ze ontvangen hiervoor geen enkele uitkering. Ze geven aan hiervoor zelfs niks te willen ontvangen en begrijpen daarom niet waarom ook zij verplicht worden om te gaan werken. Er staat ook niks tegenover, want er zijn tegelijk tekorten in de kinderopvang. (een groepswerker van een armoedevereniging)

Bovendien leggen recentere wijzigingen aan de regels van sociale huur bijkomende voorwaarden op, zoals controle op eigendomsfraude of de vermogenstoets. Sociale huurders worden met andere woorden geïsoleerd met verplichtingen en boetes. Daarnaast wordt controleren, opvolgen, registreren, signaleren en straffen steeds meer de kerntaak van de sociale woonmaatschappijen (Vlaams Huurdersplatform, 2023).

4.4 Conclusie wonen

Ondanks het strenge Vlaamse kader voor onder andere de woonmaatschappijen is er nog veel ruimte voor een lokaal toewijzingsbeleid. Het is dan ook afwachten hoe gemeenten met de nieuwe, uitgebreide verantwoordelijkheid omgaan. De armoedeverenigingen staan klaar om in dialoog te gaan met de lokale besturen over een ambitieus woonbeleid.

5. Spanningsvelden binnen het vrijetijdsbeleid voor kansengroepen

Kunnen deelnemen aan vrije tijd is een grondrecht. Toch kan de helft van de socio-economisch kwetsbare Vlamingen zich niet veroorloven om wekelijks een klein bedrag uit te geven aan persoonlijke behoeften aan plezier of om regelmatig te participeren in vrijetijdsactiviteiten zoals sport, film of een concert (Indiville, 2021). De Vlaamse Regering is verantwoordelijk voor de toegang tot een betaalbaar en toegankelijk vrijetijdsaanbod van mensen in armoede, ongeacht waar ze wonen. Momenteel hangen participatiekansen nog te veel af van je woonplaats. Dit heeft te maken met verschillende spanningsvelden in het vrijetijdsbeleid op verschillende niveaus.

Participatiekansen hangen door verschillende spanningsvelden in het vrijetijdsbeleid nog te veel af van je woonplaats.

5.1 Spanningsveld tussen lokaal, intergemeentelijk en bovenlokaal op het vlak van vrijetijdsbeleid voor kansengroepen

De laatste jaren voert de Vlaamse overheid een verschuiving door van het lokale naar het bovenlokale op het vlak van vrijetijdsbeleid voor kansengroepen. Zo worden de lokale netwerken vrijetijdsparticipatie overgeheveld van het recent afgeschafte Participatiedecreet naar het bovenlokale Cultuurdecreet. De lokale netwerken vrijetijdsparticipatie worden daardoor verplicht om intergemeentelijke samenwerkingsverbanden aan te gaan binnen de voorgestelde referentieregio's.

Het Netwerk tegen Armoede ziet hierbij enkele kansen, zoals de uitrol van de bovenlokale UiTPAS geldig in heel Vlaanderen en Brussel. Momenteel hangen de participatiekansen van mensen in armoede nog te sterk af van hun woonplaats. Niet elke stad of gemeente heeft een UiTPAS en de initiatieven voor kansengroepen verschillen lokaal heel sterk. Ook kan het kansentarief in één gemeente erg verschillen van de andere gemeente. Een bovenlokaal vrijetijdsbeleid met gelijklopende voordelen en tarieven kan een oplossing bieden voor de ongelijke toegang tot vrije tijd voor kansengroepen.

Als ik naar Oostende ga, heeft mijn vriendin die daar woont recht om aan verminderd tarief te zwemmen, en ik niet, dat is erg lastig. Ik kan het niet opbrengen om dan de volle pot te betalen omdat mijn UiTPAS daar niet geldt, terwijl ik daar eigenlijk wel recht op heb. (een moeder van twee kinderen)

Toch zijn er ook enkele valkuilen. Mensen in armoede ervaren een kluwen van drempels om deel te nemen aan vrije tijd. Het blijft enorm belangrijk om binnen die intergemeentelijke samenwerkingsverbanden ook oog te hebben voor lokale noden en wensen. Daarnaast kan intergemeentelijke samenwerking tot geschillen leiden als de gemeentebesturen niet op dezelfde lijn zitten en verschillende belangen hebben. Het gevaar bestaat dat het proces om iets lokaal te organiseren veel bureaucratischer en logger wordt.

De stap naar cultuur was voor mij enorm groot. Er waren tal van drempels waar ik over moest. Het is daarom enorm belangrijk dat vrijetijdsinitiatieven voor kwetsbare groepen laagdrempelig blijven. Als (bovenlokale) vrijetijdsinitiatieven een draagvlak willen krijgen bij ons, moeten ze ook inspelen op onze (lokale) noden, dat is een evidentie. (een alleenstaande moeder)

5.2 Grote verscheidenheid op het vlak van participatie voor kansengroepen bij het lokale vrijetijdsbeleid

Op lokaal niveau staan de lokale netwerken vrijetijdsparticipatie in voor de toeleiding naar en uitbreiding van een laagdrempelig vrijetijdsaanbod voor kansengroepen op ge-

meentelijk niveau. Er is helaas een grote verscheidenheid in de mate waarin lokale besturen mensen in armoede of andere kansengroepen actief betrekken bij de opmaak, uitvoering en evaluatie van het lokale vrijetijdsbeleid. Een van de grootste moeilijkheden bestond erin dat tegenover de decretale verankering van participatie in het Participatiedecreet geen middelen voor sociale partners en verenigingen stonden om te participeren. Er wordt te vaak van uitgegaan dat mensen in armoede steeds vrijwillig hun stem laten horen.

Opnieuw worden er extra middelen voorzien voor extra personeel op de tweede lijn, terwijl de nulde lijn sterk onder druk staat. Het zijn armoedeverenigingen die dicht bij de mensen staan, die mensen toeleiden, met mensen in dialoog gaan, én participatie mogelijk maken om het bestaande aanbod te verbeteren... en hier staan geen middelen tegenover. (een groepswerker van een armoedevereniging)

Daarnaast was die verscheidenheid in engagement ook te wijten aan andere factoren, zoals de prioriteiten binnen het lokale beleid, de overbevraagdheid van de sociale partners en verenigingen, en het ontbreken van sociale partners in bepaalde regio's (Bozek et al., 2016).

We vinden het goed dat we betrokken worden, maar ik heb het gevoel dat wij in het Lokale Netwerk Vrijetijdsparticipatie zitten omdat dit mooi op papier staat. Maar eigenlijk hebben wij momenteel onvoldoende inspraak. Meer zelfs, ik heb het gevoel dat we onvoldoende kansen krijgen van het lokaal bestuur om te groeien in bepaalde initiatieven. (een groepswerker van een armoedevereniging)

5.3 Het interdisciplinaire karakter van het vrijetijdsbeleid

Het interdisciplinaire karakter van vrije tijd (cultuur, sport, jeugdwerk, toerisme) vormt een derde spanningsveld. In België vallen al deze thema's onder de bevoegdheden van verschillende ministers. Aangezien de projectoproep voor participatie van kansengroepen werd afgeschaft en de lokale en intergemeentelijke netwerken vrijetijdsparticipatie werden ingekanteld in een Cultuurdecreet, vreest het Netwerk tegen Armoede dat er een te enge focus zal zijn op cultuur. Momenteel ligt de focus van de projectsubsidies van het bovenlokale Cultuurdecreet op verbinding met culturele sectoren en moeten projecten een culturele finaliteit hebben. Er is veel onduidelijkheid over de definitie van 'culturele finaliteit'. Wat cultuur is, mag niet van bovenaf bepaald worden, want dit kan door verschillende mensen anders ingevuld worden. Het belangrijkste is dat de projectsubsidies tegemoetkomen aan de vrijetijdsbehoeften en culturele noden van alle Vlamingen, en specifiek ook voor mensen in maatschappelijk kwetsbare situaties. Het is belangrijk dat elk individu eigenaarschap heeft over de keuzes die hij maakt binnen het brede vrijetijdsaanbod, ook al is niet elke keuze volledig te linken aan cultuur. Voor

een goed werkend vrijetijdsbeleid voor kansengroepen blijft het enorm belangrijk verbindingen te maken tussen de verschillende facetten van vrije tijd.

Wij hadden vanuit de Lokale Netwerken Vrijetijdsparticipatie jetons gekregen die onze mensen konden gebruiken voor de sportdienst, musea, het openbaar dienstencentrum, de bibliotheek, en pas later ook... de kermis. Het bleek dat kermis, iets dat eigen is aan onze Vlaamse cultuur, opmerkelijk in de smaak viel juist omdat dit zo laagdrempelig is. Samen met het ganse Lokaal Overleg Vrije Tijd moesten we erg veel lobbyen om ervoor te zorgen dat deze jetons ook voor de kermis gebruikt konden worden. Aan wie is het om te beslissen dat kermis wel of niet onder 'cultuur' valt? (een groepswerker van een armoedevereniging)

5.4 Conclusie vrije tijd

Het is belangrijk om de spanningsvelden binnen het vrijetijdsbeleid voor kansengroepen te erkennen. Om een sterk multilevel en inclusief vrijetijdsbeleid uit te bouwen, moeten verschillende partijen samenwerken en de verantwoordelijkheid opnemen, namelijk de Vlaamse overheid, lokale/intergemeentelijke besturen/netwerken vrijetijdsparticipatie, vrijetijdsaanbieders en sociale organisaties gespecialiseerd in het toeleiden van vrije tijd naar kansengroepen. Enkel wanneer elke partij het vrijetijdsbeleid breed bekijkt vanuit een multidisciplinaire bril en inzet op participatieve processen met de doelgroep, kan vrije tijd structureel toegankelijker worden gemaakt.

Referenties

- Bozek, B., Raeymaeckers, P., & Coene, J. (2016). *De maat van lokale netwerken. Kwantitatieve analyse van de lokale netwerken vrijetijdsparticipatie voor mensen in armoede*. Dēmos Onderzoeksrapporten 2016/1. Dēmos vzw.
- Claes, R. (2023). Iemand moet het zeggen. Over werk als welzijn. *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt Werk*, 33(1), 73-79.
- Degerickx, H., Cochez, L., & Claes, T. (2023). Een duurzaam inkomen boven de armoedegrens als basis voor een succesvol traject naar werk. *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt Werk*, 33(1), 55-60.
- De Meyer, I., Janssens, R., & Warlop, N. (s.d.). *Leesvaardigheid van 15- jarigen in Vlaanderen. Overzicht van de eerste resultaten van PISA2018*. Universiteit Gent, vakgroep Onderwijskunde. Geraadpleegd via <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=12265>
- Edulex. (2007). *Decreet betreffende het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau*.
- Eeman, L., & Van Regenmortel, T. (2013). *Automatische rechtentoekenning en proactief handelen. Een verkenning op lokaal niveau met bijzondere aandacht voor mensen met een laag inkomen*. *VLAS-Studies 4*. Vlaams Armoedesteunpunt.

- Europa WSE. (2023). *Lokale partnerschappen rond personen met een complexe problematiek. Europa Werk en Sociale Economie*. Geraadpleegd via <https://www.europawse.be/onze-themas/sociale-inclusie/lokale-partnerschappen-rond-personen-met-een-complexe-problematiek>
- Goedemé, T., Janssens, J., Bolland, M., Corselis, A., Derboven, J., Linchet, S., Nisen, L., Vandervelden, M., Van den Bosch, K., Van Mechelen, N., & Vergauwen, J. (2022). De omvang en kenmerken van de niet-opname van het leefloon, de verhoogde tegemoetkoming en de verwarmingstoelage onder 18-tot 64-jarigen in België. In J. Coene, T. Ghys, B. Hubeau, S. Marchal, P. Raeymaeckers, R. Remmen, W. Vandenhoele, G. Van Hecken, & L. Van Praag (Red.), *Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 2022*. Acco.
- Grondwettelijk Hof. (2023). *Arrest 92/2023*.
- Heylen, K. (2019). *Doelgroepen sociale huur en specifieke segmenten op de woningmarkt*. Steunpunt Wonen.
- Indiville. (2021). *VRT Armoede en vrijetijdsbesteding*. Geraadpleegd via <https://www.vrt.be/content/dam/vrtbe/over-de-vrt/prestaties/VRT%20-%20Vlamingen%20en%20vrijetijdsbesteding%20-%20extern.pdf>
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Polity Press.
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Schaarste: hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Maven Publishing.
- Netwerk tegen Armoede. (s.d.). *Maak je sterk tegen armoede op school*. Geraadpleegd via <https://www.netwerktegenarmoede.be/nl/nieuws/2019/maak-je-sterk-tegen-armoede-op-school>
- Netwerk tegen Armoede. (2023a). *24 speerpunten voor een structureel armoedebeleid in '24*. Geraadpleegd via <https://netwerktegenarmoede.be/nl/nieuws/2023/memorandum-van-het-vlaams-netwerk-tegen-armoede-verkiezingen-2024>
- Netwerk tegen Armoede. (2023b). *Vlaamse Regering krijgt lik op stuk van Grondwettelijk Hof*. Geraadpleegd via <https://www.netwerktegenarmoede.be/nl/nieuws/2023/vlaamse-regering-krijgt-lik-op-stuk-van-grondwettelijk-hof>
- POD Maatschappelijke Integratie. (2017). *Publicatie van het onderzoek Stedelijke armoede: 4 vragen aan de onderzoekers van de universiteit Bergen en Gent*. Geraadpleegd via https://www.mi-is.be/sites/default/files/documents/4_vragen_aan_de_onderzoekers_van_de_universiteit_gent_en_bergen.pdf
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. (1995). *Algemeen Verslag over de Armoede 1994*. Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. (2017). *Armoede en ineffectiviteit van rechten: non-take-up van rechten*. Die Keure / La Charte.
- Van Hootegem, H., & Stroobants, V. (2023). Naar een job die kansen biedt voor bestaanszekerheid en een duurzame toekomst. *Over.Werk., Tijdschrift van het Steunpunt Werk*, 33(1), 61-72.
- Vanoeteren, V., & Van Herck, B. (2019). *Evaluatie regierol sociale economie*. Idea Consult.
- Verenigde Naties. (1993). *Slotverklaring van de Wereldconferentie over Mensenrechten in Wenen*.
- Vlaams Codex. (2003). *Decreet betreffende de armoedebestrijding*.
- Vlaams Huurdersplatform. (2023). *Toekomstige sociale huurders mogen geen spaargeld, geen toekomst hebben*. Geraadpleegd via <https://huurdersplatform.be/vhp/actualiteit-vhp/toekomstige-sociale-huurders-mogen-geen-spaargeld-geen-toekomst-hebben/>

Noten

1. Winckelmans, W. (2023, 12 mei). Vooruit: 'Vlaamse regering bespaart meer dan miljard euro op kinderbijslag'. *De Standaard*. Geraadpleegd via https://www.standaard.be/cnt/dmf20230512_93121594
2. De lokale partnerschappen zetten in op een specifieke doelgroep van niet-beroepsactieve en werkzoekenden met een complexe problematiek om het aanbod te laten aansluiten bij hun noden.
3. Laurens Dekock (2023, 3 juli). Wachttijst voor sociale woning iets korter, maar kandidaat-huurders moeten wel langer wachten. VRT NWS. Geraadpleegd via <https://vrtnws.be/p.43XZoxomN>